

IDENTYFIKACJA CZYNNIKÓW WPŁYWAJĄCYCH NA ROZPOCZĘCIE UŻYWANIA WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH NIKOTYNĘ PRZEZ MŁODZIEŻ W POLSCE

Analiza raportu *Tools to reduce tobacco use among young people in Poland: addressing affordability and accessibility of tobacco products through taxation and other measures* oraz innych dostępnych dowodów naukowych

dr n. o zdr. Paweł Koczkodaj

Warszawa 2021

Projekt dofinansowany ze środków Norweskiego Mechanizmu Finansowego na lata 2014-2021 dla obszaru programowego „Zdrowie” w ramach projektu predefiniowanego nr 2 „Zdrowy styl życia dzieci i młodzieży”, w ramach modułu 2. „Używanie substancji tytoniowych”.

SPIS TREŚCI

STRESZCZENIE	4
SŁOWNICZEK UŻYTYCH SKRÓTÓW I DEFINICJI	6
WPROWADZENIE	8
METODOLOGIA.....	11
OPIS ANALIZY	12
Międzynarodowy kontekst prewencji tytoniowej w Polsce	12
Kluczowe fakty przedstawione w rozdziale.....	12
Interpretacja	13
Ekonomiczne konsekwencje palenia tytoniu.....	14
Kluczowe fakty przedstawione w rozdziale.....	15
Interpretacja	15
Opodatkowanie wyrobów tytoniowych jako skuteczne narzędzie prewencji	16
Kluczowe fakty przedstawione w rozdziale.....	17
Interpretacja	18
Przegląd czynników wpływających na inicjację tytoniową wśród młodzieży w Polsce	18
Kluczowe fakty przedstawione w rozdziale.....	21
Interpretacja	21
Inne dostępne dowody naukowe w zakresie czynników wpływających na inicjację tytoniową wśród młodzieży w Polsce.....	22
Inne strategie wpływające na używanie przez młodzież wyrobów zawierających nikotynę i możliwe kierunki dalszych badań.....	28
Kluczowe fakty przedstawione w rozdziałach	29
Interpretacja	29
WNIOSKI I REKOMENDACJE	31
BIBLIOGRAFIA.....	33

STRESZCZENIE

Celem niniejszej analizy jest przedstawienie i odniesienie się do narzędzi opisanych w raporcie *Tools to Reduce Tobacco Use Among Young People in Poland: Addressing Affordability and Accessibility of Tobacco Products Through Taxation and Other Measures* (dalej: Raport), a także próba przedstawienia najważniejszych czynników wpływających na używanie wyrobów tytoniowych przez młodzież w Polsce, w oparciu o konkluzje pochodzące z powyższego raportu i innych dostępnych źródeł naukowych. Przedstawione wnioski i rekomendacje mogą stanowić podstawę do dalszych działań w zakresie prewencji tytoniowej wśród młodzieży w Polsce.

Analiza wspomnianego Raportu, a także dostępnych dowodów naukowych, w kontekście prewencji inicjacji tytoniowej wśród polskiej młodzieży, wskazuje na najwyższą skuteczność trzech narzędzi. Są nimi: podnoszenie cen papierosów, zakaz reklamy oraz obrazkowe ostrzeżenia zdrowotne. Przegląd literatury wskazuje również na pewne czynniki wpływające na zwiększone prawdopodobieństwo inicjacji tytoniowej wśród nastolatków. Są to m.in.: brak odpowiedniej edukacji zdrowotnej, a w konsekwencji wiedzy w zakresie skutków zdrowotnych wynikających z korzystania z wyrobów zawierających nikotynę (np. umniejszanie wpływu na zdrowie używania e-papierosów); przykład najbliższego otoczenia – palący przyjaciele i/lub rodzice (jeden lub obydwójce); picie alkoholu (umiarkowane i/lub upijanie się); płeć (chłopcy są częstszymi konsumentami).

Należy podkreślić, że ze względu na bardzo ograniczoną liczbę badań podejmujących tematykę inicjacji tytoniowej wśród polskiej młodzieży, z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że nie dysponujemy obecnie pełną wiedzą na temat czynników mających wpływ na to zjawisko.

W celu skutecznej ochrony polskiej młodzieży przed skutkami zdrowotnymi używania wyrobów zawierających nikotynę, obecne działania krajowej polityki zdrowotnej w tym zakresie powinny zostać oparte głównie o potwierdzone dotychczas naukowo działania takie jak: wsparcie i wzmocnienie zakazu reklamy; wprowadzanie *plain packaging* (poprawa widoczności obrazkowych ostrzeżeń zdrowotnych), a także znaczące podnoszenie opodatkowania papierosów i innych wyrobów zawierających nikotynę (mające swoje odzwierciedlenie w podwyżce cen tych wyrobów). Wzmocnienie

pozytywnego efektu tych działań może zostać osiągnięte również dzięki poprawie działań edukacyjnych dotyczących wpływu tytoniu i e-papierosów na zdrowie (także wśród dorosłych); obowiązek każdorazowej weryfikacji wieku młodych osób kupujących wyroby tytoniowe; podniesienie minimalnej granicy wieku osoby kupującej wyroby tytoniowe do 21. roku życia; zakaz używania wyrobów zawierających nikotynę w pojazdach w obecności dzieci i młodzieży (także kobiet w ciąży).

SŁOWNICZEK UŻYTYCH SKRÓTÓW I DEFINICJI

DALY – ang. *Disability Adjusted Life-Years* – wskaźnik określający łączną liczbę lat życia utraconego wskutek przedwczesnej śmierci bądź uszczerbku na zdrowiu.

EPWzR – Europejski plan walki z rakiem (ang. *Europe's Beating Cancer Plan*).

GYTS – ang. *Global Youth Tobacco Survey* – międzynarodowe badania związane z paleniem papierosów wśród młodzieży.

GUS – Główny Urząd Statystyczny.

IARC – ang. *International Agency for Research on Cancer* – Międzynarodowa Agencja Badań nad Rakiem.

Inicjacja tytoniowa – na potrzeby niniejszej analizy termin uogólniony i uproszczony, obejmujący swoim zakresem rozpoczęcie używania tradycyjnych papierosów i/lub nowych wyrobów tytoniowych (tytoń podgrzewany) i/lub e-papierosów.

MeSH – (ang. *Medical Subject Headings*) – kontrolowany przez Narodową Bibliotekę Medyczną tezaurus słownictwa używany do indeksowania artykułów dla PubMed.

NIZP-PZH – Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego – Państwowy Zakład Higieny.

Plain packaging – zgodnie z definicją WHO, w odniesieniu do paczki papierosów – zwykłe opakowanie lub opakowanie znormalizowane, wobec którego zastosowano „środki mające na celu ograniczenie lub zakaz używania logo, kolorów, wizerunków marki lub informacji promocyjnych na opakowaniach, innych niż nazwy marek i nazwy produktów pisanych standardowym kolorem i czcionką”.

POChP – przewlekła obturacyjna choroba płuc.

PubMed Central – bezpłatne pełnotekstowe archiwum czasopism biomedycznych i nauk przyrodniczych w Narodowej Bibliotece Medycznej Narodowego Instytutu Zdrowia Stanów Zjednoczonych (NIH/NLM).

Raport – dokument autorstwa M. Stokłosa, K. Pogorzelszyk, Ł. Balwickiego, *Tools to reduce tobacco use among young people in Poland: addressing affordability and accessibility of tobacco products through taxation and other measures*, Oslo, The Norwegian Cancer Society.

UE – Unia Europejska.

WHO – ang. *World Health Organization* – Światowa Organizacja Zdrowia.

WHO FCTC – ang. *World Health Organization Framework Convention on Tobacco Control* – Konwencja Ramowa dla ograniczenia użycia tytoniu.

Wskaźnik inicjacji tytoniowej – wskaźnik odnoszący się do odsetka populacji, który rozpoczyna palenie w danym wieku lub w danym roku kalendarzowym.

WPROWADZENIE

Palenie tytoniu pozostaje jednym z największych i nadal aktualnych wyzwań sektora zdrowia publicznego w Polsce i w większości krajów na świecie. Pomimo powszechnie znanych negatywnych skutków zdrowotnych związanych z używaniem wyrobów tytoniowych, w Polsce około 21% dorosłej populacji nałogowo (codziennie) pali papierosy (26% mężczyzn i 19% kobiet) [1]. W przypadku młodzieży w wieku 13-15 lat jest to około 15,3% osób (blisko 16% chłopców i około 15% dziewcząt) – wg danych pochodzących z badania *Global Youth Tobacco Survey* z 2016 r. (dalej: GYTS) [2]. Dodatkowo, spoglądając na dane, zebrane w ramach badania ankietowego, przeprowadzonego przez Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego – Państwowy Zakład Higieny (dalej: NIZP-PZH) w 2019 r. i obejmującego starszą grupę wiekową – 15-18 lat, wiadomo, że aż około 70% ankietowanej młodzieży chociaż raz miało kontakt z wyrobami zawierającymi nikotynę [3]. Konsekwencje zdrowotne palenia papierosów na przestrzeni lat zostały szeroko opisane w literaturze i poparte są wieloma dowodami naukowymi. Międzynarodowa Agencja Badań nad Rakiem (ang. *International Agency for Research on Cancer*, dalej: IARC) od 1987 r. klasyfikowała poszczególne składniki dymu tytoniowego jako szkodliwe dla ludzi, umieszczając je w Grupie 1. kancerogenów – bezsprzecznie „rakotwórczych dla ludzi” (ang. *carcinogenic to humans*) na równi z czynnikami, takimi jak m.in.: azbest, radionuklidy, rad, promieniowanie jonizujące, aflatoksyny i wiele innych [4]. Jako najczęstsze implikacje zdrowotne palenia papierosów wymienia się m.in.: choroby nowotworowe, choroby układu sercowo-naczyniowego, przewlekłą obturacyjną chorobę płuc (dalej: POChP), ale także ślepotę, głuchotę, udary, zaburzenia płodności czy osteoporozę [5]. Wcześniejsza inicjacja używania wyrobów tytoniowych wiąże się z większym obciążeniem zdrowotnym oraz ryzykiem uzależnienia, a także zwiększonym prawdopodobieństwem dalszego używania danego wyrobu [6]. Ta zależność jest szczególnie istotna w kontekście używania przez młodzież innych niż papierosy wyrobów zawierających tytoń lub samą nikotynę (tytoń podgrzewany, e-papierosy). Działania marketingowe, a także często powtarzające się w przestrzeni publicznej opinie o wyższości tych wyrobów nad tradycyjnymi papierosami, stwarzają złudne wrażenie ich zdrowotnego bezpieczeństwa, pomijając niejednokrotnie kwestie związane z konsekwencjami zdrowotnymi ich używania, czy z samym ryzykiem uzależnienia. Tymczasem, jak pokazują wyniki badania GYTS, w Polsce w 2016 r. aż 18,6% dziewcząt i 28% chłopców w wieku 13-15 lat używało e-papierosy, plasując polską młodzież w czołówce państw Unii

Europejskiej (dalej: UE) pod tym względem. Dla porównania, w innych wybranych krajach europejskich, odsetek dla dziewcząt i chłopców wynosił następująco: Bułgaria: 9,2% i 12,2% [7]; Czechy: 9,8% i 12,5% [8]; Rumunia: 5,9% i 10,1% [9]; Słowacja: 6,5% i 9,6% [10].

Używanie nikotyny jest szczególnie niebezpieczne dla dzieci i młodzieży. Oprócz wspomnianego wcześniej wysokiego potencjału uzależniającego tej substancji, nikotyna u młodych osób może wpływać na rozwój układu nerwowego, prowadząc do zaburzeń funkcji poznawczych, skupienia i nastroju. Brak kontroli w ilościach przyjmowanej nikotyny może prowadzić również do ostrego zatrucia organizmu [11]. Dodatkowo, w literaturze pojawiają się także doniesienia o zwiększonym ryzyku zachorowania na COVID-19 wśród młodzieży używającej wyłącznie e-papierosów, a także e-papierosów i palącej papierosy tradycyjne (ang. *dual smokers* – podwójni palacze) [12]. Ponadto dowiedziono, że oprócz dymu tytoniowego, również para z e-papierosów, a także aerozol pochodzący z podgrzewanego tytoniu są toksyczne dla komórek układu oddechowego (m.in. dla nabłonka oskrzeli i komórek mięśni gładkich dróg oddechowych) [13].

W Polsce od lat podejmowane są liczne działania mające na celu ograniczenie skutków zdrowotnych konsumpcji wyrobów tytoniowych polegające na inicjatywach legislacyjnych (np. zakazy palenia w miejscach publicznych), ale również działaniach pomocowych (np. działająca od 1996 r. Ogólnopolska Telefoniczna Poradnia Pomocy Palącym). Pomimo oczywistej i udowodnionej celowości tego typu rozwiązań, osoby, które zaczęły używać wyrobów tytoniowych, aby wyjść z uzależnienia niejednokrotnie muszą zmierzyć się z wieloma trudnościami. Odstawienie nikotyny powoduje m.in.: drażliwość, obniżony nastrój, niepokój czy lęk, a także wzmożoną chęć sięgnięcia, np. po papierosa. Dodatkowo, bardzo często cały proces wychodzenia z uzależnienia od nikotyny jest powtarzany, ze względu na powrót do używania tej substancji [14]. Najskuteczniejszym rozwiązaniem chroniącym przed negatywnymi konsekwencjami zdrowotnymi używania wyrobów zawierających nikotynę jest zapobieganie inicjacji ich używania. Dlatego też tak istotna jest identyfikacja czynników, które powodują, że dzieci i młodzież sięgają po takie wyroby lub z nich rezygnują.

Celem niniejszej analizy jest przedstawienie i odniesienie się do narzędzi opisanych w Raporcie [15], a także próba przedstawienia najważniejszych czynników wpływających na inicjację używania wyrobów tytoniowych przez młodzież w Polsce, w oparciu o konkluzje pochodzące z powyższego raportu i innych źródeł naukowych. Przedstawione wnioski

i rekomendacje mogą stanowić podstawę do dalszych działań w zakresie prewencji tytoniowej wśród polskiej młodzieży. To od ich realizacji i włączenia w bieżące i najbardziej pilne działania polityki zdrowotnej będzie zależało obniżenie częstości palenia w Polsce. Narodowa strategia onkologiczna [16], a także Europejski plan walki z rakiem (ang. *Europe's Beating Cancer Plan*, dalej: EPWzR) [17] to obecnie realizowane strategiczne działania, które w dużej mierze skupiają się na prewencji nowotworowej, w tym tytoniowej. Stwarzają one wyjątkowe ramy i możliwości realizacji przedstawionych rekomendacji w kontekście ochrony dzieci i młodzieży przed rozpoczęciem używania wyrobów zawierających nikotynę.

METODOLOGIA

W niniejszej analizie dokonano przeglądu argumentów naukowych opisanych w Raporcie, dotyczących czynników wpływających na inicjację tytoniową wśród młodzieży. Poszczególne części Raportu zostały poddane analizie zgodnie z kolejnością przedstawiana argumentów przez jego autorów. Dotyczą one kolejno:

1. międzynarodowego kontekstu prewencji tytoniowej w Polsce,
2. ekonomicznych konsekwencji palenia tytoniu,
3. opodatkowania wyrobów tytoniowych jako skutecznego narzędzia prewencji,
4. przeglądu czynników wpływających na inicjację tytoniową wśród młodzieży w Polsce,
5. innych strategii wpływających na używanie wyrobów zawierających nikotynę i możliwych kierunków dalszych badań.

Struktura każdej z pięciu części składa się z syntetycznego opisu danego rozdziału Raportu; podsumowania i interpretacji. W przypadku pkt. 1 dokonano pogłębionej analizy dokumentów wymienionych przez autorów Raportu. Dodatkowo, w przypadku pkt. 4 przedstawiono uzupełniający przegląd dowodów naukowych (publikacje niewymienione przez autorów Raportu), dotyczących problematyki rozpoczęcia używania wyrobów zawierających nikotynę przez młodzież, dostępnych w bazie PubMed. Do formułowania odpowiednich kwerend i wyszukiwania artykułów naukowych podejmujących niniejszą tematykę zastosowano zaadaptowaną metodologię PICO [18], rekomendowaną przez Centrum Medycyny Opartej na Dowodach Uniwersytetu Oxfordzkiego (ang. *Centre for Evidence Based Medicine, University of Oxford*). Zastosowano wyszukiwanie fasetowe – pod uwagę zostały wzięte najnowsze artykuły – pochodzące z ostatnich pięciu lat. Słowa kluczowe zastosowane do wyszukiwania publikacji były zgodne z terminami słownika haseł przedmiotowych MeSH (ang. *Medical Subject Headings*).

Ostatnia z części dokumentu to skondensowane wnioski i rekomendacje będące wypadkową dokonanej analizy Raportu oraz publikacji.

OPIS ANALIZY

MIĘDZYNARODOWY KONTEKST PREWENCJI TYTONIOWEJ W POLSCE

Autorzy Raportu, jako jeden z najważniejszych międzynarodowych dokumentów podejmujących tematykę ochrony przed skutkami używania wyrobów zawierających nikotynę, wskazują Konwencją Ramową dla ograniczenia użycia tytoniu (ang. *WHO Framework Convention on Tobacco Control*, dalej: WHO FCTC) [19]. Polska od 2006 r. jest sygnatariuszem ww. Konwencji, a w momencie przystępowania do niej nasz kraj dysponował już szerokim wachlarzem rozwiązań legislacyjnych dotyczących prewencji tytoniowej (od połowy lat 90.), co zapoczątkowało znaczące spadki w częstości palenia w Polsce.

Autorzy Raportu jako jedne z najważniejszych celów WHO FCTC wymieniają:

- monitorowanie użycia tytoniu i strategicznych działań polityki zdrowotnej w zakresie prewencji tytoniowej,
- zapewnienie pomocy osobom, które chcą rzucić palenie,
- ostrzeżenia przed używaniem tytoniu,
- egzekwowanie zakazów palenia, promocji i sponsoringu,
- podnoszenie opodatkowania wyrobów tytoniowych oraz eliminowanie nielegalnego obrotu tymi wyrobami.

Drugim, jednak znacznie młodszym, międzynarodowym i strategicznym dokumentem, odnoszącym się w istotny sposób do prewencji tytoniowej, jest Europejski plan walki z rakiem (ang. *Europe's Beating Cancer Plan*, dalej: EPWzR), uruchomiony w lutym 2021 r. Autorzy Raportu wskazują na ambitność określonego w EPWzR celu – Komisja Europejska założyła, że do 2040 r. mniej niż 5% populacji UE będzie używało tytoniu – przy czym obecny odsetek wynosi ok. 25%.

KLUCZOWE FAKTY PRZEDSTAWIONE W ROZDZIALE

- **Od 2006 r. Polska jest sygnatariuszem ramowej Konwencji WHO FCTC, co zobowiązuje nasz kraj do ciągłych działań na rzecz poprawy prewencji tytoniowej.**
- **Europejski plan walki z rakiem to drugi kluczowy, międzynarodowy dokument podejmujący tematykę prewencji tytoniowej. Jedno z najważniejszych założeń w omawianym kontekście dotyczy stworzenia tzw. „*Tobacco-free Generation*”**

(w wolnym tłumaczeniu – pokolenia wolnego od dymu tytoniowego), gdzie do 2040 r. mniej niż 5% całej populacji będzie używało tytoniu (w porównaniu do obecnych 25%).

INTERPRETACJA

Międzynarodowe i strategiczne dokumenty podejmujące tematykę prewencji tytoniowej niejednokrotnie stanowią podstawę do działań krajowych – ich poprawy, a także przyspieszenia podejmowanych inicjatyw. Odnosząc się bezpośrednio do działań nakierowanych na dzieci i młodzież, zarówno w WHO FCTC, jak również w EPWzR widzimy odniesienie do tej problematyki. Preambuła WHO FCTC wskazuje na duży problem używania tytoniu przez dzieci i młodzież, a także na jego dużą szkodliwość w przypadku oddziaływania na płód. Zwrócono również uwagę na alarmujący wzrost częstości palenia papierosów i konsumpcji tytoniu w innych formach wśród dziewcząt. Dodatkowo, w art. 6 dokumentu wskazano na bardzo istotną rolę i skuteczność podwyższania cen i opodatkowania tytoniu w redukcji jego konsumpcji, w szczególności wśród młodych ludzi. Podobną konkluzję przedstawiono w EPWzR w rozdziale *Stworzenie Europy wolnej od tytoniu* (ang. *Achieving a Tobacco-free Europe*). W celu realizacji tego założenia Komisja Europejska ma zamiar dokonać przeglądu odpowiednich przepisów UE (dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/40/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich w sprawie produkcji, prezentowania i sprzedaży wyrobów tytoniowych i powiązanych wyrobów oraz uchylająca dyrektywę 2001/37/WE; Dz. Urz. UE L 127, s. 1 z późn. zm.; dyrektywy Rady 2011/64/UE z dnia 21 czerwca 2011 r. w sprawie struktury oraz stawek akcyzy stosowanych do wyrobów tytoniowych; Dz. Urz. UE L 176, s. 24 z późn. zm. oraz art. 32 dyrektywy Rady 2008/118/WE z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie ogólnych zasad dotyczących podatku akcyzowego, uchylająca dyrektywę 92/12/EWG; Dz. Urz. UE L 9, s. 12 z późn. zm.), a następnie wprowadzić uzgodnione zmiany polegające m.in. na rozszerzeniu opodatkowania nowatorskich wyrobów tytoniowych. Celem tymczasowym EPWzR, który Komisja Europejska chce zrealizować do 2025 r., jest obniżenie częstości palenia w UE do poziomu około 20% (ograniczenie używania tytoniu o około 30% w porównaniu z 2010 r.) W dokumencie czytamy również, że Komisja Europejska ma nadal priorytetowo traktować ochronę młodych ludzi przed skutkami użycia tytoniu i innych pokrewnych wyrobów. Wadą i jednocześnie zaletą dokumentów

strategicznych jest ich ogólność. Wadą – ponieważ duża część działań, jak również narzędzi pozostaje niedookreślona. Zaletą – gdyż pozostawia ona pewną dowolność dostosowywania prewencji do realiów krajowych. Obydwa dokumenty wskazują kierunki i sygnalizują zagrożenia – implementacja odpowiednich narzędzi w kontekście ochrony osób najmłodszych będzie zależała od działań polityki zdrowotnej na poziomie krajowym.

EKONOMICZNE KONSEKWENCJE PALENIA TYTONIU

Autorzy Raportu wskazują na istotne pozazdrowotne skutki palenia papierosów, a także używania innych wyrobów tytoniowych w kontekście ekonomicznym. Używanie tych wyrobów wiąże się z dużym, obciążającym wpływem na rozwój gospodarczy, co połączone jest bezpośrednio z podwyższonym ryzykiem wystąpienia poważnych chorób u użytkowników tytoniu, a także ich przedwczesnej śmierci. W konsekwencji, w znaczący sposób, zaburzona zostaje struktura oraz trwałość kapitału ludzkiego. Autorzy podkreślają również, że w większości krajów, w tym w Polsce, używanie tytoniu jest powiązane z niższym statusem społeczno-ekonomicznym. W związku z tym, podejmowanie działań, które mają na celu m.in. ograniczenie inicjacji tytoniowej, może przyczyniać się do niwelowania nierówności zdrowotnej w społeczeństwie i zmniejszać ekonomiczne skutki wynikające z używania tytoniu przez osoby uboższe. W Raporcie podkreślona została także istotna rola dobrego, niezagrażonego używaniem tytoniu, stanu zdrowia jako czynnika wpływającego pozytywnie na wzrost gospodarczy. Dodatkowo, według przytoczonych przez autorów danych, szacuje się, że w krajach o niskim i średnim dochodzie, 24% wzrost gospodarczy w okresie 2000-2011 związany jest właśnie z poprawą stanu zdrowia społeczeństw.

W dalszej części rozdziału przedstawiono szacunki dotyczące kosztów związanych z użyciem wyrobów tytoniowych. Roczny koszt ekonomiczny konsumpcji wyrobów tytoniowych na świecie to około 2 biliony USD (przy parytecie siły nabywczej w 2016 r.), przy czym w składowe powyższej estymacji nie zostały wliczone elementy takie jak m.in.: bierne palenie; bezdymny tytoń (tytoń podgrzewany) czy zniszczenia w środowisku naturalnym. Co istotne, wyroby tytoniowe odpowiedzialne są za generowanie mniej niż 2% światowego produktu krajowego brutto. Autorzy podkreślili również, że w Polsce wskaźnik zgonów mężczyzn związany z użyciem tytoniu jest jednym z najwyższych na świecie (Polska jest w grupie państw, w których 25% i więcej zgonów mężczyzn stanowią te związane z konsumpcją tytoniu).

KLUCZOWE FAKTY PRZEDSTAWIONE W ROZDZIALE

- **W większości krajów, w tym w Polsce, używanie tytoniu jest powiązane z niższym statusem społeczno-ekonomicznym.**
- **Używanie wyrobów tytoniowych generuje duże obciążenie ekonomiczne – na świecie roczny koszt ekonomiczny konsumpcji wyrobów tytoniowych to około 2 biliony USD. Większość tych kosztów związana jest z utratą produktywności wskutek choroby lub śmierci, a także z leczeniem chorób odytoniowych.**
- **W Polsce wskaźnik zgonów mężczyzn związany z użyciem tytoniu jest jednym z najwyższych na świecie ($\geq 25\%$).**

INTERPRETACJA

Zaprezentowana w Raporcie skala konsekwencji ekonomicznych używania wyrobów tytoniowych jest kolejnym argumentem potwierdzającym konieczność ciągłego udoskonalania działań z zakresu prewencji tytoniowej. Także i w tym przypadku rola ograniczenia inicjacji tytoniowej wśród dzieci i młodzieży wydaje się być kluczowa. Dzięki wczesnej interwencji, skutki zdrowotne będące głównym komponentem przyczyn ponoszonych kosztów ekonomicznych, będą miały dużo mniejszą skalę i siłę oddziaływania. Jak wspomniano we wstępie niniejszej analizy, uchronienie dzieci i młodzieży przed inicjacją tytoniową jest jednym z najskuteczniejszych narzędzi zabezpieczających przed późniejszym wejściem w nałóg i pozwalającym na znaczące ograniczenie negatywnych skutków zdrowotnych używania tytoniu, co przekłada się bezpośrednio także na redukcję kosztów ekonomicznych tego zjawiska.

W omawianym rozdziale, autorzy Raportu przytoczyli również występującą zależność dotyczącą niższego statusu społeczno-ekonomicznego i częstszego używania wyrobów tytoniowych. Zjawisko to może być również cenną wskazówką w odniesieniu do przygotowywania działań polityki zdrowotnej z zakresu ochrony dzieci i młodzieży przed używaniem wyrobów tytoniowych. W Raporcie wskazano także na bardzo duży odsetek zgonów mężczyzn w Polsce, które związane są z używaniem tytoniu. Trzeba jednak podkreślić, że także sytuacja kobiet w tym kontekście jest w naszym kraju także alarmująca. Polska jest krajem charakteryzującym się jedną z najwyższych wartości współczynnika DALY (ang. *Disability Adjusted Life-Years*), określającego łączną liczbę lat życia utraconego przez Polki wskutek przedwczesnej śmierci bądź uszczerbku na zdrowiu

w wyniku używania tytoniu. Współczynnik ten w odniesieniu do Polek jest jednym z najwyższych zarówno na tle Europy, jak i całego świata [20]. Dane te sugerują, że ograniczenie skutków ekonomicznych – jak i zdrowotnych – będzie możliwe jedynie w przypadku kompleksowych działań, które nie będą miały charakteru ogólnego, będą natomiast adresowane w sposób precyzyjny do konkretnych grup.

OPODATKOWANIE WYROBÓW TYTONIOWYCH JAKO SKUTECZNE NARZĘDZIE PREWENCJI

W analizowanym rozdziale autorzy ponownie podkreślają skuteczność mechanizmu podnoszenia podatku akcyzowego w prewencji tytoniowej, wskazując na prostotę działania tej zależności – w przypadku znacznego podnoszenia opodatkowania, producenci i sprzedawcy zmuszeni są do podniesienia cen konkretnych wyrobów tytoniowych. Sytuacja ta powoduje, że wiele osób, które używają tytoniu podejmuje decyzję o zmniejszeniu lub całkowitym zaprzestaniu konsumpcji tytoniu. W Polsce mechanizm ten może być tym bardziej skuteczny ze względu na niewielką liczbę producentów i to właśnie dzięki niemu możliwe ma być osiągnięcie celu redukcji częstości palenia o 30% do 2025 r. (w porównaniu do 2010 r.).

W Raporcie czytamy także, że Polska zobowiązana jest przepisami Dyrektywy Tytoniowej UE [21] do nakładania podatku akcyzowego na papierosy, wynoszącego co najmniej 90 euro na 1000 papierosów. Oprócz tego kraje członkowskie UE muszą zapewnić, aby podatek ten stanowił co najmniej 60% średniej ważonej ceny sprzedaży papierosów, co w konsekwencji przyczyniło się do znacznego wzrostu ich ceny w Polsce od 2004 r. (od momentu wstąpienia do UE). Bardzo istotną kwestią, która została podkreślona przez autorów Raportu, są relatywnie niskie ceny innych wyrobów, które wyżej wymieniona Dyrektywa nadal dopuszcza. Dotyczy to tytoniu do samodzielnego skręcania papierosów; e-papierosów i tytoniu podgrzewanego.

Badania naukowe, na które powołują się autorzy Raportu pokazują również, że w krajach o wysokim dochodzie przy 10% wzroście ceny tytoniu można spodziewać się około 4% spadku jego konsumpcji. Dodatkowo, oprócz korzyści w zmianach zachowań dorosłych konsumentów tytoniu, widoczny jest również silny wpływ tego mechanizmu na młodych ludzi. Wyższa akcyza, a w konsekwencji wyższa cena jednostkowa danego wyrobu, zmniejsza odsetek użytkowników tytoniu, obniża prawdopodobieństwo inicjacji tytoniowej, a także opóźnia moment jej wystąpienia. Co istotne, efekt ten jest najsilniejszy w odniesieniu do młodzieży, jednak jak zaznaczają autorzy Raportu, dotychczas nie

przeprowadzono badania, które dostarczałyby danych w tym zakresie strictly w kontekście polskiej młodzieży.

Autorzy opisując implikacje związane z podnoszeniem podatku akcyzowego, wskazują również na korzystny efekt względem wpływów do budżetu państwa. W Polsce, jeszcze do niedawna, część wpływów pochodzących z tego tytułu (0,5% wpływów z podatku akcyzowego od wyrobów tytoniowych) miała być przeznaczana na realizację Programu ograniczania zdrowotnych następstw tytoniu. Jednakże wskutek trudności z implementacją tego prawa, środki te były niższe niż zakładano.

Analizując analogiczne oddziaływanie opodatkowania innych, tzw. nowatorskich wyrobów zawierających nikotynę, autorzy Raportu zaznaczają, że obecne dowody naukowe, którymi dysponujemy w tym zakresie są bardzo ograniczone. Nie mniej jednak, dostępne badania dowodzą, że użytkownicy e-papierosów mogą być nawet bardziej responsywni na zmiany ich cen w porównaniu z osobami palącymi tradycyjne papierosy. Ponadto e-papierosy i papierosy tradycyjne są ekonomicznymi substytutami, co oznacza, że wzrost ceny jednego produktu spowoduje zwiększenie popytu na drugi. Podatek akcyzowy na nowatorskie wyroby tytoniowe i e-papierosy zaczął obowiązywać w Polsce od 1 października 2020 r. i wynosi w przypadku e-papierosów 0,55 zł za 1 mililitr liquidu (wkładu do e-papierosa) oraz w przypadku tytoniu podgrzewanego 305,39 zł za 1 kilogram tytoniu.

KLUCZOWE FAKTY PRZEDSTAWIONE W ROZDZIALE

- **Podnoszenie opodatkowania wyrobów tytoniowych i ich cen w kontekście prewencji tytoniowej ma najsilniejszy pozytywny wpływ na młodzież w porównaniu z innymi grupami wiekowymi.**
- **Istnieją dowody naukowe wskazujące na większą wrażliwość użytkowników e-papierosów na podnoszenie ich cen, w porównaniu z osobami palącymi tradycyjne papierosy.**
- **W Polsce, w ostatnich latach (ostatnie dwie dekady), zarówno ceny papierosów, jak ich opodatkowanie znacząco wzrosły.**

INTERPRETACJA

Ciągłe podnoszenie cen wyrobów tytoniowych, także nowatorskich i e-papierosów, będące wypadkową znacznego wzrostu ich opodatkowania, to jeden z najsilniejszych czynników, dzięki któremu młode osoby nie sięgają po wyroby tytoniowe. Działania podejmowane w tym kontekście nie mogą mieć wybiórczego charakteru ze względu na podkreślaną przez autorów Raportu zastępowalność produktów i przesuwanie się popytu w jedną, bądź drugą stronę, w zależności od podwyżki cen (e-papierosy i papierosy tradycyjne to ekonomiczne substytuty). Obserwowany w ostatnich dekadach wzrost opodatkowania papierosów, mający swoje odzwierciedlenie w wysokości wpływów do Skarbu Państwa, powinien być użyty w dużo większym stopniu jako narzędzie do prowadzenia skutecznych działań z zakresu prewencji tytoniowej w Polsce, skierowanych w szczególności do ludzi młodych.

PRZEGLĄD CZYNNIKÓW WPŁYWAJĄCYCH NA INICJACJĘ TYTONIOWĄ WŚRÓD MŁODZIEŻY W POLSCE

Autorzy Raportu w swojej analizie wykorzystali dane dotyczące zachowań młodzieży w kontekście wyrobów tytoniowych oraz e-papierosów, pochodzące z trzech edycji badania GYTS (z lat 2003, 2009 i 2016), a także z ankietowego badania młodzieży PolNicoYouth [3]. Zarówno badanie GYTS, jak i PolNicoYouth są badaniami przekrojowymi, kwestionariuszowymi, które służą monitorowaniu zmian w częstotliwości użycia wyrobów tytoniowych oraz e-papierosów i tytoniu podgrzewanego (w przypadku ostatniej edycji GYTS 2016 dotyczyły wyłącznie papierosów tradycyjnych oraz e-papierosów, wcześniejsze edycje – wyłącznie papierosów tradycyjnych). Edycje badania GYTS z lat 2003 i 2009 obejmowały swoim zakresem województwo mazowieckie, natomiast edycja przeprowadzona w 2016 r. była już badaniem ogólnokrajowym – podobnie jak badanie PolNicoYouth. W przypadku poszczególnych edycji badania GYTS wielkość prób osób w wieku 13-15 lat wynosiła: 3 691 (w 2003 r.); 5 154 (w 2009 r.) oraz 5 154 (w 2016 r.). W badaniu PolNicoYouth wzięło udział 16 712 osób w wieku 15-18 lat. Dane za lata 1994-2019 dotyczące cen papierosów zostały pozyskane z Głównego Urzędu Statystycznego (GUS). Dodatkowo, autorzy Raportu w swojej analizie wzięli również pod uwagę zmiany w prawie, które również w sposób pozacenowy mogą wpływać na częstość używania wyrobów tytoniowych. Są to: pierwsza ustawa dotycząca prewencji tytoniowej z 1995 r., całkowity zakaz reklamy w 1999 r., prawodawstwo mające na celu ograniczenie

narażenia na dym tytoniowy z otoczenia – od 2011 r. oraz wprowadzenie ostrzeżeń obrazkowych na paczkach papierosów w 2017 r.

Ponadto, w celu zapewnienia rzetelności analizy i porównywalności danych, autorzy zastosowali szereg założeń metodologicznych (np. w odniesieniu do porównywania wieku inicjacji tytoniowej, modelowania jej ryzyka czy określenia statusu ekonomicznego badanych). Szczegółowy opis zastosowanych narzędzi metodologicznych, a także ograniczeń analizy znajduje się w rozdziale Raportu *Study of Determinants of Youth Smoking Initiation in Poland* (s. 17-27).

Wyniki opisane w Raporcie wskazują, że średni wiek inicjacji tytoniowej w badanej grupie wynosił 12,7 lat i rósł wraz z każdym rokiem, w którym poszczególne badania były przeprowadzane (2003, 2009, 2016, 2019). Z drugiej strony, współczynniki inicjacji w tym samym czasie malały (wartość średnia dla całej próby wyniosła 0,43). Podobnie w przypadku palenia papierosów przez rodziców – w czasie trwania obserwacji ich odsetek spadał (dotyczy to zarówno przypadku, kiedy pali jeden z rodziców, jak i obydwójce). Cena paczki papierosów skorygowana o inflację wzrosła około trzykrotnie w analizowanym okresie. Nie był to jednak stały wzrost – obserwowano okresy spowolnienia wzrostu cen, również w ostatnich latach. Modelowanie przeprowadzone przez autorów Raportu potwierdza również istotną statystycznie zależność pomiędzy poziomem cen papierosów a ryzykiem inicjacji tytoniowej wśród młodzieży. Dodatkowo, potwierdzono efektywność oddziaływania na młodych ludzi dwóch z czterech branych pod uwagę aktów prawnych dotyczących szeroko rozumianej prewencji tytoniowej – był to zakaz reklamy z 1999 r. oraz wprowadzenie obrazkowych ostrzeżeń zdrowotnych na paczkach papierosów w 2017 r. W Raporcie wskazano także, że w analizowanej próbie, dziewczęta były mniej skłonne do inicjacji tytoniowej niż chłopcy. Ponadto, posiadanie co najmniej jednego palącego rodzica i fakt wystąpienia inicjacji tytoniowej u nastolatka, były powiązane ze sobą w sposób istotny statystycznie (zaistniała zależność). Autorzy wskazują także, że przy średniej cenie paczki papierosów wynoszącej 11,14 zł (uśredniona cena dla analizowanego okresu), 10% wzrost ceny przyczyniłby się do zmniejszenia ryzyka inicjacji tytoniowej u młodzieży w dowolnym momencie obserwacji średnio o około 10,0-15,6%.

Jak wspomniano, autorzy badania wykazali także istotny związek pomiędzy inicjacją tytoniową, a wprowadzeniem w Polsce zakazu reklamy w 1999 r. oraz pojawieniem się zdrowotnych ostrzeżeń obrazkowych w 2017 r. Z drugiej zaś strony, nie

wykazano takiego związku w kontekście ustawy z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych (Dz. U. 1996 Nr 10 poz. 55 z późn. zm.) oraz wprowadzania od 2011 r. prawa sankcjonującego tworzenie miejsc wolnych od dymu tytoniowego. Brak związku, w przypadku ustawy z 1995 r., tłumaczony jest przez autorów bardzo małą liczbą obserwacji sprzed okresu, kiedy prawo weszło w życie. W drugim przypadku – czyli tworzenia miejsc wolnych od dymu tytoniowego – możliwym wytłumaczeniem może być obowiązywanie zakazu w miejscach rzadko uczęszczanych bądź nieuczęszczanych przez nastolatków (np. biura, bary). Wyniki przeprowadzonego badania wskazują również, że dalsze, rosnące opodatkowanie papierosów powinno przyczynić się do obniżenia częstości inicjacji tytoniowej wśród polskich nastolatków – przy założeniu odpowiedniej wysokości opodatkowania demonstrującego się w wyższej cenie jednostkowej paczki papierosów. Jak podkreślają autorzy badania, w ostatnich pięciu latach analizy, podatek akcyzowy papierosów pozostawał niezmienny, a pomimo tego ceny papierosów stale rosły (z wyjątkiem 2019 r., kiedy zaobserwowano niewielki spadek ceny). Fakt ten może sugerować, że przemysł tytoniowy nie traktuje wzrostu cen paczki papierosów jako ryzyka zagrażającego ich zyskowi – firmy tytoniowe podnosiły cenę papierosów, pomimo braku wzrostu podatku akcyzowego.

W przedstawionej analizie czytamy również, że w ostatnich latach e-papierosy nabierają coraz większego znaczenia w kontekście inicjacji tytoniowej młodzieży w Polsce. Autorzy wskazują na wyniki badania PolNicoYouth, gdzie około 30% ankietowanych zadeklarowało inicjację przy użyciu e-papierosa. W październiku 2020 r. wprowadzono w Polsce podatek akcyzowy od liquidów zawierających nikotynę, używanych w e-papierosach. Jednak jak podkreślono, wzrost podatku w odniesieniu do e-papierosów powinien być wprowadzany równoległe z tym od papierosów tradycyjnych, ponieważ jak wspomniano już wcześniej e-papierosy i papierosy tradycyjne stanowią ekonomiczny substytut i działają wzajemnie na wytwarzany przez siebie popyt.

Kolejna ważna konkluzja wynikająca z badania dotyczy występowania zależności pomiędzy wprowadzeniem zakazu reklamowania wyrobów tytoniowych i zdrowotnych ostrzeżeń obrazkowych, a obniżonym ryzykiem wystąpienia inicjacji tytoniowej. Autorzy zaznaczają, że wykazanie takiej zależności jest tym bardziej istotne w obliczu wprowadzania w wielu krajach ujednoczonych opakowań papierosów (ang. *plain packaging*). Dotychczas w UE kraje takie jak: Belgia, Francja, Węgry, Irlandia, Holandia,

Rumunia i Słowenia zdecydowały się na wprowadzenie jednolitych opakowań papierosów z jeszcze bardziej widocznymi ostrzeżeniami zdrowotnymi i pozbawionych cech promujących te wyroby. Autorzy konkludują, że wprowadzenie takiego rozwiązania w Polsce, ze względu na jego udowodnioną skuteczność, mogłoby przyczynić się do dalszego obniżania wskaźników inicjacji tytoniowej w naszym kraju.

KLUCZOWE FAKTY PRZEDSTAWIONE W ROZDZIALE

- **Wyniki badania potwierdzają, że wyższe ceny papierosów są istotnie powiązane ze zmniejszonym prawdopodobieństwem rozpoczęcia palenia wśród młodzieży w Polsce.**
- **W kontekście ograniczania inicjacji tytoniowej wśród młodzieży w Polsce, silnymi czynnikami ograniczającymi to zjawisko jest zakaz reklamy wyrobów tytoniowych, a także zdrowotne ostrzeżenia obrazkowe.**
- **Istnieje możliwość dalszego, skutecznego ograniczania inicjacji tytoniowej wśród polskiej młodzieży poprzez dalsze podnoszenie opodatkowania wyrobów tytoniowych (i e-papierosów), a także wprowadzenie *plain packaging*.**

INTERPRETACJA

Wyniki przedstawione w Raporcie potwierdzają skuteczność analizowanych pozaedukacyjnych narzędzi w kontekście ograniczania inicjacji tytoniowej osób młodych. Jednoczesne prowadzenie ciągłej edukacji antynikotynowej (będącej częścią zorganizowanego ogólnokrajowego programu), stosowanie podwyżek cen papierosów, wzmacnianie respektowania zakazu reklamy, a także wprowadzenie *plain packagingu* z dużą pewnością może wiązać się z ograniczeniem zjawiska inicjacji tytoniowej wśród polskiej młodzieży.

Bardzo istotną kwestią jest prowadzenie powyższych działań w sposób kompleksowy i zaplanowany m.in. ze względu na wykazaną w badaniach naukowych ekonomiczną zastępowalność papierosów tradycyjnych i e-papierosów. W przypadku podwyżki cen wyłącznie jednego z tych wyrobów, część popytu przesunie się w stronę produktu tańszego. Niezależnie od tego faktu, szereg badań naukowych wskazuje na wysoką efektywność podnoszenia cen w ograniczaniu konsumpcji wyrobów zawierających nikotynę wśród młodzieży. Jak wskazali autorzy Raportu, wzrost ceny paczki papierosów nie wydaje się być traktowany jako zagrożenie przez same koncerny tytoniowe

(podnoszenie ceny pomimo braku wzrostu podatku akcyzowego). Dlatego też wydaje się być wysoce zasadnym, aby w działaniach polityki zdrowotnej bardziej zdecydowanie skorzystać z tego właśnie narzędzia, także w przypadku e-papierosów.

INNE DOSTĘPNE DOWODY NAUKOWE W ZAKRESIE CZYNNIKÓW WPŁYWAJĄCYCH NA INICJACJĘ TYTONIOWĄ WŚRÓD MŁODZIEŻY W POLSCE

W niniejszej części analizy zaprezentowano wyniki badań podejmujących tematykę inicjacji tytoniowej wśród młodzieży w Polsce lub tematykę bardzo zbliżoną. W piśmiennictwie istnieje niewielka liczba publikacji odnoszących się ściśle do ww. zagadnienia.

A. Kwerenda 1

Zastosowane słowa kluczowe, zgodne z terminami słownika haseł przedmiotowych MeSH: *tobacco products, adolescents, Poland, risk, use* (odpowiednio: wyroby tytoniowe, młodzież, Polska, ryzyko, użycie).

```
Search: tobacco products AND adolescents AND Poland AND risk AND use Filters: in the last 5 years
(("tobacco products"[MeSH Terms] OR ("tobacco"[All Fields] AND "products"[All Fields])) OR "tobacco products"[All Fields]) AND ("adolescences"[All Fields] OR "adolescence"[All Fields] OR "adolescent"[MeSH Terms] OR "adolescent"[All Fields] OR "adolescence"[All Fields] OR "adolescents"[All Fields] OR "adolescent s"[All Fields]) AND ("poland"[MeSH Terms] OR "poland"[All Fields]) AND ("risk"[MeSH Terms] OR "risk"[All Fields]) AND ("statistics and numerical data"[MeSH Subheading] OR ("statistics"[All Fields] AND "numerical"[All Fields] AND "data"[All Fields]) OR "statistics and numerical data"[All Fields] OR "use"[All Fields])) AND (y_5[Filter])
```

Liczba wyników wyszukiwania: 1.

Publikacja *Perceived Relative Harm of Selected Cigarettes and Non-Cigarette Tobacco Products – A Study of Young People from a Socio-Economically Disadvantaged Rural Area in Poland* autorstwa D. Kalety i in. [22] podejmuje tematykę oceny szkodliwości papierosów slim i mentolowych, fajek wodnych, e-papierosów i tytoniu podgrzewanego w porównaniu do papierosów tradycyjnych. W badaniu przekrojowym udział wzięło 3 552 respondentów w wieku 13-19 lat z powiatu piotrkowskiego (defaworyzowane obszary wiejskie). Struktura kwestionariusza została zaadaptowana z badania GYTS. Wyniki badania wskazują,

że uczniowie postrzegali papierosy slim i papierosy mentolowe jako mniej szkodliwe. Z drugiej zaś strony, fajka wodna i tytoń podgrzewany były postrzegane jako bardziej szkodliwe niż tradycyjne papierosy.

Badanie wskazuje na niedostateczną lub niewłaściwą wiedzę dotyczącą szkodliwości zdrowotnej wyrobów tytoniowych wśród badanej młodzieży. Brak edukacji zdrowotnej w tym zakresie, może wiązać się z większym ryzykiem inicjacji tytoniowej, np. poprzez umniejszanie szkodliwości zdrowotnej nowatorskich wyrobów tytoniowych lub papierosów typu slim.

B. Kwerenda 2

Zastosowane słowa kluczowe, zgodne z terminami słownika haseł przedmiotowych MeSH: *Electronic Nicotine Delivery Systems, adolescents, Poland, risk, use* (odpowiednio: elektroniczne systemy dostarczania nikotyny, młodzież, Polska, ryzyko, użycie).

```
Search: Electronic Nicotine Delivery Systems AND adolescents
AND Poland AND risk AND use Filters: in the last 5 years
(("electronic nicotine delivery systems"[MeSH Terms] OR
("electronic"[All Fields] AND "nicotine"[All Fields] AND
"delivery"[All Fields] AND "systems"[All Fields]) OR
"electronic nicotine delivery systems"[All Fields]) AND
("adolescences"[All Fields] OR "adolescence"[All Fields] OR
"adolescent"[MeSH Terms] OR "adolescent"[All Fields] OR
"adolescence"[All Fields] OR "adolescents"[All Fields] OR
"adolescent s"[All Fields]) AND ("poland"[MeSH Terms] OR
"poland"[All Fields]) AND ("risk"[MeSH Terms] OR "risk"[All
Fields]) AND ("statistics and numerical data"[MeSH
Subheading] OR ("statistics"[All Fields] AND "numerical"[All
Fields] AND "data"[All Fields]) OR "statistics and numerical
data"[All Fields] OR "use"[All Fields])) AND (y_5[Filter])
```

Liczba wyników wyszukiwania: 2 (jednak ze względu na powtórzenie publikacji z kwerendy nr 1, tylko jedna publikacja odpowiadała kryteriom wyszukiwania).

Publikacja *Predictors of E-Cigarette Use Susceptibility-A Study of Young People from a Socio-Economically Disadvantaged Rural Area in Poland* autorstwa D. Kalety i in. [23] opisuje badanie przekrojowe dotyczące czynników predykcyjnych dla używania e-papierosów wśród młodzieży w wieku 13-19 lat pochodzącej z powiatu piotrkowskiego (defaworyzowane obszary wiejskie).

W badaniu wzięło udział 1 693 uczniów nie używających e-papierosów w momencie prowadzenia badania.

Wyniki przeprowadzonej analizy pozwoliły na wyłonienie czynników, które mają wpływ na rozpoczęcie używania e-papierosów przez badaną młodzież. Są to: palący rodzice i przyjaciele; picie alkoholu (zarówno upijanie się, jak i umiarkowane picie); palenie papierosów; postrzeganie e-papierosów jako mniej szkodliwe; średnie lub wyższe wykształcenie matki; posiadanie przekonania o atrakcyjności dziewcząt używających e-papierosy. Starsi uczniowie (szkoły średnie) byli bardziej skłonni do używania e-papierosów, jednocześnie ci, którzy dysponowali większym miesięcznym kieszonkowym mieli mniejszą skłonność do eksperymentowania z e-papierosami.

Wyniki wyżej wymienionego badania, pomimo że odnoszą się do grupy młodzieży o zawężonej charakterystyce (geograficznie i społeczno-ekonomicznie), powtarzają częściowo czynniki ryzyka z badania ogólnopolskiego przeprowadzonego przez autorów Raportu. Artykuł ponownie potwierdza, że bardzo istotną rolę w zwiększeniu ryzyka inicjacji używania e-papierosów pełni także przykład otoczenia – rodziców i grupy rówieśniczej.

C. Kwerenda 3

Zastosowane słowa kluczowe, zgodne z terminami słownika haseł przedmiotowych MeSH: *smoking prevention, adolescents, Poland* (odpowiednio: prewencja palenia, młodzież, Polska).

```
Search: smoking prevention AND adolescents AND Poland
Filters: in the last 5 years
(("smoking prevention"[MeSH Terms] OR ("smoking"[All Fields]
AND "prevention"[All Fields]) OR "smoking prevention"[All
Fields]) AND ("adolescences"[All Fields] OR "adolescenty"[All
Fields] OR "adolescent"[MeSH Terms] OR "adolescent"[All
Fields] OR "adolescence"[All Fields] OR "adolescents"[All
Fields] OR "adolescent s"[All Fields]) AND ("poland"[MeSH
Terms] OR "poland"[All Fields])) AND (y_5[Filter])
```

Liczba wyników wyszukiwania: 42 (po zapoznaniu się z abstraktami prac i odrzuceniu publikacji, które nie spełniały kryteriów wyszukiwania i dublujących się z poprzednimi: 2).

1. W publikacji *Adolescent Personality Risk Factors for Tobacco Smoking and Alcohol Misuse in Adult Men* autorstwa K. Czadernego [24] opisano badanie przekrojowe na losowej grupie 703 dorosłych mężczyzn z Warszawy, podczas którego uczestnicy odpowiadali na retrospektywne pytania dotyczące zachowań m.in. w kontekście palenia papierosów w okresie nastoletnim.

Wyniki badania potwierdziły postawioną przez jego autora hipotezę mówiącą, że cechy osobowości łączone z tradycyjnie postrzeganą męskością są związane z paleniem tytoniu przez nastolatków płci męskiej. Pomimo wielu ograniczeń analizy (m.in.: starsza grupa wiekowa, wykształcenie podstawowe/średnie), daje ona pewną wskazówkę, że możliwym czynnikiem przyczyniającym się do inicjacji tytoniowej jest łączenie przez nastolatków papierosów z męskością i dorosłością.

2. Publikacja *Use of Electronic Cigarettes Among Secondary and High School Students from a Socially Disadvantaged Rural Area in Poland* autorstwa D. Kalety, P. Wojtysiaka i K. Polańskiej [25], to badanie przeprowadzone wśród 3 552 uczniów powiatu piotrkowskiego (defaworyzowane obszary wiejskie) przy pomocy kwestionariusza stworzonego w oparciu o metodologię badania GYTS.

Wyniki badania wskazują na częstsze używanie e-papierosów przez chłopców niż dziewczęta. Dodatkowo, podobnie jak w przypadku poprzednich badań, część z czynników ryzyka inicjacji powtarza się. Można tutaj wymienić: picie alkoholu, palących rodziców i przyjaciół czy postrzeganie e-papierosów jako mniej szkodliwe niż tradycyjne papierosy.

D. Kwerenda 4

Zastosowane słowa kluczowe, zgodne z terminami słownika haseł przedmiotowych MeSH: *addiction, adolescents, tobacco products, risk, Poland* (odpowiednio: uzależnienie, młodzież, wyroby tytoniowe, użycie, ryzyko, Polska).

Search: addiction AND adolescents AND tobacco products AND risk AND Poland Filters: in the last 5 years

((“addict”[All Fields] OR “addict s”[All Fields] OR “addicted”[All Fields] OR “addicting”[All Fields] OR “addiction s”[All Fields] OR “addictive”[All Fields] OR “addictiveness”[All Fields] OR “addictives”[All Fields] OR “addicts”[All Fields] OR “behavior, addictive”[MeSH Terms] OR (“behavior”[All Fields] AND “addictive”[All Fields])) OR “addictive behavior”[All Fields] OR “addiction”[All Fields] OR “addictions”[All Fields]) AND (“adolescences”[All Fields] OR “adolescence”[All Fields] OR “adolescent”[MeSH Terms] OR “adolescent s”[All Fields]) AND (“tobacco products”[MeSH Terms] OR (“tobacco”[All Fields] AND “products”[All Fields]) OR “tobacco products”[All Fields]) AND (“risk”[MeSH Terms] OR “risk”[All Fields]) AND (“poland”[MeSH Terms] OR “poland”[All Fields])) AND (y_5[Filter])

Liczba wyników wyszukiwania: 0.

E. Kwerenda 5

Zastosowane słowa kluczowe, zgodne z terminami słownika haseł przedmiotowych MeSH: *economic status, adolescents, tobacco products, use, risk, Poland* (odpowiednio: status ekonomiczny, młodzież, wyroby tytoniowe, użycie, ryzyko, Polska).

Search: economic status AND adolescents AND tobacco products AND use AND risk AND Poland Filters: in the last 5 years
((“economic status”[MeSH Terms] OR (“economic”[All Fields] AND “status”[All Fields])) OR “economic status”[All Fields]) AND (“adolescences”[All Fields] OR “adolescence”[All Fields] OR “adolescent”[MeSH Terms] OR “adolescent s”[All Fields]) AND (“tobacco products”[MeSH Terms] OR (“tobacco”[All Fields] AND “products”[All Fields]) OR “tobacco products”[All Fields]) AND (“statistics and numerical data”[MeSH Subheading] OR (“statistics”[All Fields] AND “numerical”[All Fields] AND “data”[All Fields])) OR “statistics and numerical data”[All Fields] OR “use”[All Fields]) AND (“risk”[MeSH Terms] OR “risk”[All Fields]) AND (“poland”[MeSH Terms] OR “poland”[All Fields])) AND (y_5[Filter])

Liczba wyników wyszukiwania: 0

F. Kwerenda 6

Zastosowane słowa kluczowe, zgodne z terminami słownika haseł przedmiotowych MeSH: *taxes, adolescents, tobacco products, use, risk, Poland* (odpowiednio: podatki, młodzież, wyroby tytoniowe, użycie, ryzyko, Polska).

```
((“taxed”[All Fields] OR “taxes”[MeSH Terms] OR “taxes”[All Fields] OR “taxing”[All Fields]) AND (“adolescences”[All Fields] OR “adolescence”[All Fields] OR “adolescent”[MeSH Terms] OR “adolescent”[All Fields] OR “adolescence”[All Fields] OR “adolescents”[All Fields] OR “adolescent s”[All Fields])) AND (“tobacco products”[MeSH Terms] OR (“tobacco”[All Fields] AND “products”[All Fields]) OR “tobacco products”[All Fields]) AND (“statistics and numerical data”[MeSH Subheading] OR (“statistics”[All Fields] AND “numerical”[All Fields] AND “data”[All Fields]) OR “statistics and numerical data”[All Fields] OR “use”[All Fields]) AND (“risk”[MeSH Terms] OR “risk”[All Fields]) AND (“poland”[MeSH Terms] OR “poland”[All Fields])) AND (y_5[Filter])
```

Liczba wyników wyszukiwania: 0.

G. Kwerenda 7

Zastosowane słowa kluczowe, zgodne z terminami słownika haseł przedmiotowych MeSH: *tobacco products, adolescents, taxes, Poland* (odpowiednio: wyroby tytoniowe, młodzież, podatki, Polska).

```
Search: tobacco products AND adolescents AND taxes and Poland  
Filters: in the last 5 years  
( (“tobacco products”[MeSH Terms] OR (“tobacco”[All Fields] AND “products”[All Fields]) OR “tobacco products”[All Fields]) AND (“adolescences”[All Fields] OR “adolescence”[All Fields] OR “adolescent”[MeSH Terms] OR “adolescent”[All Fields] OR “adolescence”[All Fields] OR “adolescents”[All Fields] OR “adolescent s”[All Fields]) AND (“taxed”[All Fields] OR “taxes”[MeSH Terms] OR “taxes”[All Fields] OR “taxing”[All Fields]) AND (“poland”[MeSH Terms] OR “poland”[All Fields])) AND (y_5[Filter])
```

Liczba wyników wyszukiwania: 1

Publikacja *The Effects of a Rise in Cigarette Price on Cigarette Consumption, Tobacco Taxation Revenues and of Smoking – Related Deaths in 28 EU countries – Applying Threshold Regression Modeling* autorstwa C. Y. Yeah i in. [26] przedstawia model wahań cen papierosów w 28 krajach ówczesnej UE.

Pomimo, że badanie nie dotyczy stricte młodzieży, warto zauważyć, że dostarcza ono kolejnych dowodów świadczących o skuteczności podnoszenia ceny paczki papierosów w celu redukcji konsumpcji tytoniu.

Przeprowadzona przez autorów badania symulacja wykazała, że wzrost ceny papierosów o 10% znacznie zmniejszyłby konsumpcję tytoniu w analizowanych krajach, jednak byłby szczególnie skuteczny w Bułgarii, Rumunii, na Łotwie i w Polsce.

INNE STRATEGIE WPŁYWAJĄCE NA UŻYWANIE PRZEZ MŁODZIEŻ WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH NIKOTYNĘ I MOŻLIWE KIERUNKI DALSZYCH BADAŃ

Autorzy Raportu, oprócz omówionych wcześniej czynników wpływających na inicjację tytoniową (tj. wzrost cen, zakaz reklamy, ostrzeżenia obrazkowe) – powołując się na niedawno opublikowane rekomendacje NIZP-PZH [27] – wymieniają także inne strategie, mogące wpływać na zahamowanie zjawiska używania tytoniu i e-papierosów wśród młodzieży w Polsce. W tym kontekście, w Raporcie jako najbardziej istotne zagadnienia wskazano:

- ciągłość i powszechność programów edukacji antynikotynowej, a także jej ogólnokrajowy zasięg,
- zapewnienie dostępności programów wspierających rzucanie palenia dla nastolatków,
- wprowadzenie zakazu palenia papierosów w pojazdach w obecności dziecka i/lub kobiet w ciąży,
- obowiązek każdorazowej weryfikacji wieku młodych osób kupujących wyroby tytoniowe,
- podniesienie minimalnej granicy wieku osoby kupującej wyroby tytoniowe do 21. roku życia.

Ponadto w Raporcie przedstawiono rekomendacje dotyczące możliwości przyszłych kierunków badań w kontekście używania przez młodzież wyrobów zawierających nikotynę. Jak podkreślają Autorzy, obecnie w Polsce istnieje niewiele

badan i literatury podejmujacych te tematyke. Jako trzy glowne obszary przyszlych badan zaproponowane zostaly:

- wplyw modyfikacji opodatkowania i cen e-papierosow oraz tytoniu podgrzewanego na zmiany w czestosci ich uzycia,
- badanie zachowan uzytkownikow wyrobow zawierajacych nikotyne w kontekście ich zamieniania (zastepowania) i efektywnego planowania zmian opodatkowania (ochrona przed inicjacja tytoniowa i korzystaniem z wyrobow),
- zbadanie wplywu zakazu sprzedazy papierosow mentolowych na zachowania osob palacych, w tym tych dotyczacych inicjacji tytoniowej polskiej mlodziezy oraz zamiany papierosow mentolowych na inny wyrób/wyroby.

KLUCZOWE FAKTY PRZEDSTAWIONE W ROZDZIAŁACH

- **W kontekście zapobiegania inicjacji tytoniowej wśród nastolatków, najbardziej zasadna wydaje się realizacja rekomendacji dotyczących: zapewnienia ciągłej i ogólnopolskiej edukacji antynikotynowej opartej o dowody naukowe; zakazu palenia w pojazdach w obecności dzieci i młodzieży, obowiązku weryfikacji wieku kupujących wyroby zawierające nikotynę oraz podniesienia minimalnej granicy wieku osoby kupującej takie wyroby (od 21. roku życia).**
- **Istnieje niewiele badań naukowych odnoszących się bezpośrednio do problematyki czynników sprzyjających inicjacji tytoniowej wśród polskiej młodzieży. Zasadnym jest podjęcie dalszych badań dotyczących:**
 - o **wplywu modyfikacji opodatkowania i cen wyrobów zawierajacych nikotynę na zachowania konsumpcyjne nastolatków,**
 - o **ewolucji tych zachowan (w szczególności w kontekście zastepowania jednych wyrobów innymi),**
 - o **wplywu zakazu sprzedazy papierosow mentolowych na proces inicjacji tytoniowej polskich nastolatków.**

INTERPRETACJA

Przedstawione w Raporcie rekomendacje oraz możliwe kierunki przyszłych badań naukowych odnoszących się do problematyki używania przez młodzież wyrobów zawierających nikotynę powinny stanowić jeden z priorytetów aktualnie prowadzonej

polityki zdrowotnej państwa. Szczególnie istotnym jest wypracowywanie i analiza nowych dowodów naukowych w tym zakresie, będących wypadkową badań uwzględniających specyfikę polskiej populacji. Pozwoli to na zaprojektowanie rzetelnych działań z zakresu prewencji tytoniowej o wysokiej skuteczności i realnym wpływie na ograniczenie inicjacji tytoniowej wśród krajowej młodzieży.

WNIOSKI I REKOMENDACJE

A. Wnioski:

1. Analiza Raportu, a także dostępnych dowodów naukowych wskazuje, że istnieją konkretne czynniki przyczyniające się do wzrostu ryzyka inicjacji tytoniowej wśród polskiej młodzieży. Są to m.in.:
 - a. brak odpowiedniej edukacji zdrowotnej, a w konsekwencji wiedzy w zakresie skutków zdrowotnych wynikających z korzystania z wyrobów zawierających nikotynę (np. umniejszanie wpływu na zdrowie używania e-papierosów),
 - b. przykład najbliższego otoczenia – palący przyjaciele i/lub rodzice (jeden lub obydwójce),
 - c. picie alkoholu (umiarkowane i/lub upijanie się),
 - d. płeć (chłopcy są częstszymi konsumentami).
2. Zarówno analiza Raportu, jak i dostępnej literatury wskazuje na bardzo silny charakter protekcyjny (ochronny) w odniesieniu do inicjacji tytoniowej polskiej młodzieży, jak również kontynuowania używania wyrobów zawierających nikotynę, w kontekście czynników takich jak:
 - a. kompleksowy zakaz reklamy,
 - b. obrazkowe ostrzeżenia zdrowotne,
 - c. podnoszenie ceny paczki papierosów.
3. Ze względu na bardzo ograniczoną liczbę badań podejmujących tematykę inicjacji tytoniowej wśród polskiej młodzieży, z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że nie dysponujemy obecnie pełną wiedzą na temat czynników mających wpływ na to zjawisko.

B. Rekomendacje:

1. W celu skutecznej ochrony polskiej młodzieży przed skutkami zdrowotnymi używania wyrobów zawierających nikotynę, obecne działania krajowej polityki zdrowotnej w tym zakresie powinny zostać oparte o potwierdzone naukowo działania takie jak: wsparcie i wzmocnienie zakazu reklamy; wprowadzanie *plain packaging* (poprawa widoczności obrazkowych ostrzeżeń zdrowotnych), a także znaczące podnoszenie opodatkowania papierosów i innych wyrobów zawierających nikotynę (mające swoje odzwierciedlenie w podwyżce cen tych wyrobów).
2. Wprowadzanie innych działań, które wzmocnią ochronę młodzieży, m.in.: wzmocnienie i poprawa działań edukacyjnych dotyczących wpływu tytoniu i e-

papierosów na zdrowie (także wśród dorosłych); obowiązek każdorazowej weryfikacji wieku młodych osób kupujących wyroby tytoniowe; podniesienie minimalnej granicy wieku osoby kupującej wyroby tytoniowe do 21. roku życia; zakaz używania wyrobów zawierających nikotynę w pojazdach w obecności dzieci i młodzieży (także kobiet w ciąży).

3. Należy zintensyfikować prowadzenie badań w zakresie czynników związanych z inicjacją tytoniową młodzieży w Polsce, w celu dostarczania nowych dowodów naukowych, o które powinny opierać się działania krajowej polityki zdrowotnej.
4. Polska powinna być aktywnym uczestnikiem projektowania zmian w prawodawstwie europejskim dotyczącym produktów zawierających nikotynę, w ramach Europejskiego planu walki z rakiem (zapowiedziany w najbliższym czasie przegląd prawodawstwa).

BIBLIOGRAFIA

- [1] A. Trząsalska, U. Krassowska, *Raport z ogólnopolskiego badania ankietowego na temat postaw wobec palenia tytoniu*, [b.m.] 2019.
- [2] WHO, *Global Youth Tobacco Survey. Poland 2016* [online], 3 października 2019 [dostęp: 1 czerwca 2021]. Dostępny w internecie:
<https://extranet.who.int/ncdsmicrodata/index.php/catalog/574>.
- [3] B. M. Kazubski, J. Durlik, Ł. Balwicki, D. Kaleta, *Program zwalczania następstw zdrowotnych używania wyrobów tytoniowych i wyrobów powiązanych w ramach Narodowego Programu Zdrowia. Ankiety badanie młodzieży*, Wrocław 2019.
- [4] WHO, *Tobacco Smoke and Involuntary Smoking* [w:] *IARC Monographs on the Evaluation of Carcinogenic Risks to Humans Vol. 83*, Lyon 2004.
- [5] R. West, *Tobacco Smoking: Health Impact, Prevalence, Correlates and Interventions*, „Psychol. Health” 2017, **32**(8):1018-1036.
- [6] S. Sharapova i in., *Age of Tobacco Use Initiation and Association with Current Use and Nicotine Dependence Among US Middle and High School Students, 2014-2016*. *Tob. Control* 2020, 29:49-54.
- [7] WHO, *Global Youth Tobacco Survey. Bulgaria 2015* [online], 14 sierpnia 2019 [dostęp: 1 czerwca 2021]. Dostępny w internecie:
<https://extranet.who.int/ncdsmicrodata/index.php/catalog/519/related-materials>.
- [8] WHO, *Global Youth Tobacco Survey. Czech Republic 2016* [online], 14 sierpnia 2019 [dostęp: 1 czerwca 2021]. Dostępny w internecie:
<https://extranet.who.int/ncdsmicrodata/index.php/catalog/529/related-materials>.
- [9] WHO, *Global Youth Tobacco Survey. Romania 2017* [online], 9 października 2019 [dostęp: 1 czerwca 2021]. Dostępny w internecie:
<https://extranet.who.int/ncdsmicrodata/index.php/catalog/579/related-materials>.
- [10] WHO, *Global Youth Tobacco Survey. Slovakia 2016* [online], 14 grudnia 2019 [dostęp: 1 czerwca 2021]. Dostępny w internecie:
<https://extranet.who.int/ncdsmicrodata/index.php/catalog/595/related-materials>.

- [11] National Center for Chronic Disease Prevention and Health Promotion (US) Office on Smoking and Health, *Chapter 3, Health Effects of E-Cigarette Use Among U.S. Youth and Young Adults* [w:] *E-cigarette Use Among Youth and Young Adults: A Report of the Surgeon General*, Atlanta 2016 [online], [dostęp: 1 czerwca 2021]. Dostępny w internecie: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK538688/>.
- [12] S. M. Gaiha, J. Cheng, B. Halpern-Felsher, *Association Between Youth Smoking, Electronic Cigarette Use and COVID-19*, „J. Adolesc. Health” 2020, **67**(4):519-523.
- [13] K. D. McAlinden, S. S. Sohal, P. Sharma, *There Can be Smoke Without Fire: Warranted Caution in Promoting Electronic Cigarettes and Heat Not Burn Devices as a Safer Alternative to Cigarette Smoking*, „ERJ Open Res.” 2019, **5**(3):00114-2019.
- [14] R. D. Reid, i in., *Managing Smoking Cessation*, „CMAJ” 2016, **188**(17-18):E484-E492.
- [15] M. Stokłosa, K. Pogorzelszyk, Ł. Balwicki, *Tools to Reduce Tobacco Use Among Young People in Poland: Addressing Affordability and Accessibility of Tobacco Products Through Taxation and other Measures*, Oslo 2021.
- [16] Ministerstwo Zdrowia, *Program wieloletni Narodowa Strategia Onkologiczna na lata 2020-2030* [online], 6 lutego 2020 [dostęp: 2 czerwca 2021]. Dostępny w internecie: <https://www.gov.pl/web/zdrowie/narodowa-strategia-onkologiczna>.
- [17] Komisja Europejska, *Europejski plan walki z rakiem* [online], 3 lutego 2021 [dostęp: 2 czerwca 2021]. Dostępny w internecie: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_21_342.
- [18] Centre for Evidence Based Medicine, University of Oxford, *Asking Focused Questions* [online], [dostęp: 2 czerwca 2021]. Dostępny w internecie: <https://www.cebm.ox.ac.uk/resources/ebm-tools/asking-focused-questions>.
- [19] WHO, *Guidelines for Implementation of Article 6. Price and Tax Measures to Reduce the Demand for Tobacco* [online], 1 stycznia 2013 [dostęp: 2 czerwca 2021]. Dostępny w internecie: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/145110>.

- [20] GBD 2019 Risk Factors Collaborators, *Global Burden of 87 Risk Factors in 204 Countries and Territories, 1990-2019: A Systematic Analysis for the Global Burden of Disease Study 2019*, „The Lancet” 2020, **396**(10258):1223-1249.
- [21] Dyrektywa Rady 2011/64/UE z dnia 21 czerwca 2011 r. w sprawie struktury oraz stawek akcyzy stosowanych od wyrobów tytoniowych, Dz. Urz. UE L 176, s. 24 z późn. zm.
- [22] D. Kaleta i in., *Perceived Relative Harm of Selected Cigarettes and Non-Cigarette Tobacco Products. A Study of Young People from a Socio-Economically Disadvantaged Rural Area in Poland*, „Int. J. Environ. Res. Public Health” 2016, **13**(9):885.
- [23] D. Kaleta i in., *Predictors of E-Cigarette Use Susceptibility. A Study of Young People from a Socio-Economically Disadvantaged Rural Area in Poland*, „Int. J. Environ. Res. Public Health” 2019, **16**(20):3935.
- [24] K. Czaderny, *Adolescent Personality Risk Factors for Tobacco Smoking and Alcohol Misuse in Adult Men*, „Subst. Use Misuse” 2020, **55**(10):1567-1574.
- [25] D. Kaleta, P. Wojtysiak, K. Polańska, *Use of Electronic Cigarettes Among Secondary and High School Students from a Socially Disadvantaged Rural Area in Poland*, „BMC Public Health” 2016, **15**:703.
- [26] C. Y. Yeh i in., *The Effects of a Rise in Cigarette Price on Cigarette Consumption, Tobacco Taxation Revenues and of Smoking-Related Deaths in 28 EU Countries. Applying Threshold Regression Modelling*, „BMC Public Health” 2017, **17**(1):676.
- [27] Ł. Balwicki (red.), *Rekomendacje w zakresie ochrony dzieci i młodzieży przed konsekwencjami używania produktów nikotynowych*, Warszawa 2020.